

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI

A. QODIRIY NOMLI JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA INTSITUTI

TABIATSHUNOSLIK VA GEOGRAFIYA FAKULTETI

GEOGRAFIYA VA IQTISODIY BILIM ASOSLARI YO'NALISHI

309 – GURUH TALABASI YO'LDOSHEVA SADOQATNING

O'ZBEKISTON TABIIY GEOGRAFIYASI FANIDAN

KURS ISHI

**MAVZU : FARG'ONA OKRUGI YER USTI BOYLIKLARIGA
TABIIY GEAGRAFIK TAVSIF**

BAJARDI: YO'LDOSHEVA SADOQAT

QABUL QILDI: katta o'qituvchi: S.USMONOVA

JIZZAX -2013

KIRISH.

I.Bob. Farg'ona okrugining tabiiy geografik tavsifi.

1.1. Geologik tuzilishi va rel'efi

1.2. Iqlimi

1.3. Ichki suvlari.

1.4. Tuproqlari, osimlik va hayvonot dunyosi.

II.Bob. Farg'ona okrugining tabiiy geografik rayonlarga va landshaftlarga bo'linishi.

2.1. Markaziy Farg'ona tabiiy - geografik rayoni.

2.2. Adirlar tabiiy –geografik rayoni.

XULOSA.

Foydalanilgan adabiyotlar.

KIRISH.

O'zbekiston hududining har bir qismlari geografik o'rnining betakrorligidan, birinchi navbatda tabiiy sharoiti va boyliklari, aholining mehnat faoliyati hamda turmush tarzining o'ziga xosligi shakllangan. Iqtisodiyot asosan joyning mahalliy tabiiy boyliklari zaminida rivojlangan. Transportning takomillashuviga qarab iqtisodiyot ba'zi joylarda chetdan keltirilgan xomashyo asosida shakllangan. Ilmiy kashfiyotlar hamda malakali kadrlar asosan yirik shaxarlardagi muassalarda tayyorlanadi. Shunga muvofiq ilm va malaka talab ishlab chiqarishlar shaharlarda rivojlansa, boshqa joylar qishloq xo'jaligi yoki sanoat xomashyosi yetkazib beradi. Mamlakatning ayrim qismlari o'rtasida mehnatning ana shunday taqsimlanishi geografik yoki hududiy mehnat taqsimoti deyiladi.

Ma'lum vaqt o'tib hududlarning ixtisoslashuviga o'zgarishlar ro'y berishi mumkin. Masalan, Qashqadaryo hududida neft va gaz konlari ochilib, ishga tushirilgach, bu hududda yangi ixtisoslashgan ishlab chiqarish shakllandi. O'zbekiston mustaqillikni qo'lga kiritgandan so'ng don mahsulotlari bilan o'zini o'zi ta'minlash vazifasi qo'yildi. Natijada viloyatlarda ko'plab g'alla ekila boshlandi. Oqibatda shu viloyatlar paxtachilikdan tashqari g'allachilikka ham ixtisoslashdi.

Mehnatning geografik taqsimlanishi asosida o'z ixtisoslashuviga ko'ra bir-biridan farq qiluvchi hududlar — iqtisodiy geografik rayonlar yuzaga keladi. Iqtisodiy geografik rayon (hudud)lar uchun butun mamlakat miqyosida ixtisoslashuv xos bo'lib, mahsulot almashinuvi juda keng qamrovda amalga oshadi. Bunday rayonlarning bir necha ixtisoslashgan tarmoqlari bo'lishi ham nuimkin.

Mamlakat miqyosida ixtisoslashgan tarmoqni qanday aniqlash mumkin? buning uchun dastlab rayondagi aholi sonining butun mamlakat aholisi sonidagi salmog'i aniqlanadi. So'ng rayonda ishlab diiqarilayotgan mahsulot mamlakatda ishlab chiqarilayotgan o'shanday mahsulotning necha foizini tashkil etishi iiniqlanadi. Nihoyat, bu ko'rsatkich aholi soni bo'yicha ko'rsatkichga bo'linadi. Shunda bo'linma birdan ortiq bo'lsa, bu rayon o'sha mahsulot bo'yicha mamlakat miqyosida ixtisoslashgan hisoblanadi

Rayondagi ishlab chiqarish korxonalarining muayyan qismigina ixtisoslashgan tarmoqlarga kiradi. Qolganlari esa ixtisoslashgan tarmoqqa xizmat qiluvchi, yordamchi larmoqlaini tashkil etadi (masalan, paxta yetishtirishga ixtisoslashgan xo'jaliklarda yordamchi tarmoq sifatida beda, jo'xori, kartoshka ham yetishtiriladi, chorvaning muayyan turi boqiladi yoki mashinasozlik ixtisosli tarmoq bo'lsa, metall quyish korxonalari, mahalliy energetika kabilar yordamchi korxona hisoblanadi). Rayon aholisini oziq-ovqat mahsulotlari, kiyim-bosh, madaniy-maishiy buyumlar bilan ta'minlovchi korxonalar xizmat ko'rsatish tarmog'i tashkil etadi.

I.Bob. Farg'ona okrugining tabiiy geografik tavsifi.

1.1. Geologik tuzilishi va rel'efi

Farg'ona tabiiy – geografik okrugi O'zbekistonning eng sharqida Tyanshan va Oloy tog tizmalari orasidagi Fargona vodiysida joylashgan. Bu okrugning atrofi tog'lar bilan o'ralgan.

Farg'ona okrugi janubi Turkiston va Oloy, sharqdan Fargona va Oto'ynoq, shimolldan Chotqol, shimoliy – garbdan esa Qurama va Qoramozor tog tizmalari, garbdan Mugiltog o'rab turadi. Faqat ga'rb tomondan okrug torgina 8-9 km “Farg'ona” yoki «Xujand» darvozasi orqali Dalvarzin va Mirzacho'lga tekisliklari bilan tutashgan.

Farg'ona vodiysining uzunligi garbdan sharqqa 370 km, o'rtacha kengligi 80-100 km, eng keng joyi sharqiy qismida bo'lib 150 kmga yetadi. Farg'ona vodiysi bodom shakliga o'xshaydi.

Ma'muriy jihatdan Farg'ona vodiysida O'zbekistonning Andijon, Namangan, Farg'ona viloyatlari, Qirg'izistonning O'sh viloyatining bir qismi va Tojikistonning Xo'jand viloyatining bir qismi joylashgan.

Farg'ona vodiysining tekislik qismi Farg'ona botig'I deyiladi, uning atrofini geologic xususiyatlari va rel'efi jihatdan bir – biridan farqlanadigan adir va tog'lar o'rab turadi.

Fargona okrugi tektonik botiqdan iborat bo'lib, prolyuvial-allyuvial jinslar bilan to'lgandir. Okrugning atrofini esa yosh (antropogen) burmalardan iborat mintaqa o'rab olgan.

Farg'ona botig'I esa yosh cho'kindi jinslardan iborat bo'lib, neogen davrining oxiri va quyi antropogen davrida dengizdan bo'shagan. Lekin vodiya quruqlik hamma yerda bir vaqtda paydo bo'lmagan. Farg'ona okrugini o'rab turgan tog'larda quruqlikning paydo bo'lish jarayoni paleozoy erasidan boshlansa, adirlar qismida mezozoy erasidan boshlangan. Antropogen davrda esa vodiyni tekislik qismi quruqlikka aylangan. Shu sababli adirlar zaminida bo'r davri jinslari uchrasa, vodiyni markaziy qismida yoki Farg'ona okrugida asosan allyuvial –

prollyuvial, ko'l – botqoqlik yotqiziqlari – qum, gil, qumoq, qumtoshlar asosiy o'rinni egallaydi.

Fargona okrugi quruqlikka aylangach, atrofidagi tog'lardan boshlanadigan daryolar tekislikga oqib chiqib, o'zi bilan olib kelgan jinslarni yotqizib, tosh – shag'allardan tashkil topgan bir qancha yoyilma konuslar hosil qilingan. Bunga Isfara, So'x, Isfoyransoy, Oqbura, Shoximardon kabi daryo va soylarning tosh shag'ali yoyilma konus xosil qilgan, uning usti lyoss jinslari bilan qoplangan.

Fargona okrugida dengiz suvi chekingandan so'ng, uning markaziy qismlarida bir qancha sayoz ko'llar va botqoqliklar qolgan. Fargona okrugining yer osti suvi reliefning nishab tomoniga ya'ni Fag'ona vodiysining markaziy qismida to'xtovsiz oqib turadi. Natijada Markaziy Fargonada to'plangan yer osti suvlari sekin - asta yuzasiga sizib chiqib boshlagan va sho'rxak, botqoq yerlarni hosil qiladi.

Quruq issiq iqlim sharoitida big'lanish ko'p bo'lib suv tarkibidagi tuzlar yuzada cho'kib qolgan va katta maydondagi yerlar sho'rlangan. Fargona vodiysi quruqlikka aylangach, shag'al, qum, loy, lyossimon jinslar shamol ta'sirida to'zib ko'chma qumlar xosil qilgan.

Fargona okrugi mezazoy erasida sayoz dengiz suvi va botqoqliklar mavjud bo'lib, atrofida qalin o'rmonlar o'sgan. So'ngra bu o'simliklar qoldiqlar asosida ko'mir qatlamlari vujudga kelgan, paleogen davridagi suv havzalarida yashagan hayvon organizmlarining qoldiqlari asosida neft, gaz hosil qilgan, tog' mumi paydo bo'lgan.

Farg'ona okrugi markaziy qismiga tomon pasayib boradi, okrugni o'rab olgan adirlarning balandligi 600- 1200 m bo'lsa, Isfara daryosining yoyilma konusi 540m, Andijon shahri 496 m va Namangan shahri 449 metrdir. Vodiy sharqdan – g'arbga qarab nishabdir: sharqda , Uchqo'rg'on qishlog'i yaqinida 500 m bo'lsa, Baliqchi qishlog'i (Norin bilan Qoradaryo qo'shilgan yer) da 393 m, Xo'jandda (okrugdan tashqarida) bor yo'g'i 320 m.

Eng katta qum massivlari Qoraqolpoq va Yozyovon cho'llari mashxur ko'chma qumlari bor.

Okrugda tipik barxanlar juda kam . O'simliklar bilan mustahkamlangan do'ng qumlar asosiy o'rin tutadi. Do'ng qumlar Qoraqalpoq cho'lida ayniqsa ko'p. Bu yerda qum do'ngliklarining balandligi 5-8 m dan 15 metrgacha yetadi. Do'nglar orasida esa sho'rxoklar, botqoqli yerlar uchraydi. Markaziy Farg'onada g'arbdan esuvchi kuchli shamollar ta'sirida to'zib yuradigan qumlar ham uchrayadi.

So'nggi yillarda Markaziy Farg'onaning tezkorlik bilan o'zlashtirilishi natijasida qumli yerlar maydoni qisqarib bormoqda. Bu yerdagi cho'llardagi gil tuproqli qumlar o'zlashtirilmoqda. To'zima qumlar mustahkamlanib, qumlarning ko'chishi to'xtatiladi.. Mavjud ko'chma qumlar usti yulg'un, cherkez, saksavul o'simliklari bilan mustahkamlangan.

1.2. Iqlimi

Farg'ona okrugining iqlimi quruq, davomli, yozi issiq, qishi mo'tadil, shu kenglikda joylashgan qo'shni Toshkent – Mirzacho'l okrugidan bir oz farq qiladi. Okrugning atrofini o'rab olgan tog'lardan esadigan sovuq havo qishda Farg'ona botig'ining markaziy qismida to'planib qoladi, natijada yanvarning o'rtacha harorati – 3°S bo'ladi.

Ba'zi yillari shimol va shimoli - sharqdan sovuq havo massalari esib, tog'lardan oshib o'tadi va okrug haroratini juda pasaytirib yuboradi. Ana shunday paytlarda eng past harorat – 30° , -31°S ga tushadi. Ammo qish faslida sovuqlar bilan birga, ba'zan $+15^{\circ}\text{S}$ issiq kunlar ham bo'lib turadi.

Farg'ona okrugida bahor qisqa bo'lib, ob – havo tez –tez o'zgarib turadi, goh esib, goh sovib ketadi. Harorat ba'zan aprel oylarida $+27$, $+36^{\circ}\text{S}$ gacha ko'tarilib. Ba'zan $-3 - 5$ gardusgacha pasayib ketishi mumkin. Bahorda ob –havoning bunday tez –tez o'zgarib turishi erta gullaydigan o'simliklarga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bahorda ya'ni bahorning oxirlarida sovuq tushadigan kunlar 1 aprelgacha Quvada davom etadi. Okrugda bahoning ohirlarida kuchli shamollar esib, jala tarzida yomg'irlar va xatto, do'l ham yog'ib, ekinlarga va mevalarga zarar yetkazadi. Tog' va adirlarga yoqqan jalalar tufayli sellar ham vujudga kelib, xalq xo'jaligiga zarar keltiradi.

May oyining ikkinchi yarmidan boshlab havo esib ketadi. Yog'in iqdori keskin kamayadi, haqiqiy issiq, quruq yoz fasli boshlanadi. Farg'ona okrugida yoz issiq iyulning o'rtacha harorati $26 - 27^{\circ}$, maksimum harorat $40 - 42^{\circ}\text{S}$ bo'lib, uzoq davom etadi, vegetaiya davri $235 - 240$ kun, ijobi yharoratlarning yig'indisi $4000- 4800^{\circ}$. Bu esa okrugda paxta kabi texnika ekinlarning, anor, agjir kabi subtropik o'simliklarning o'sishi uchun qulay imkoniyat beradi. Bir yilda faqat $50 - 62$ kun davomida harorat 0 gardusdan past bo'ladi.

Farg'ona okrugida kuz fasli o'rtacha haroratning sezilarli pasayishi, bulutli kunlarning tez – tez takrorlanib, yog'inlarning bo'lib turishi bialn tavsiflanadi.

Kuzning ikkinchi yarmida harorat keskin pasayadi va birinchi kuzgi sovuq tushishi (o'rtacha) 15 -17 oktyabrlardan boshlanadi.

Okrugda yog'in miqdori 98 – 226 mm. Lekin yog'in miqdori hududning hamma yerida bir xil emas. Agar okrugning g'arbiy qismida (Qo'qon) 98 mm yog'in tushsa, sharqiy qismida (Andijon) 226 mm yog'in yog'adi. Buning asosiy sababi shuki, okrug relyefi g'arbdan – sharqqa balandlashib doadi.

Farg'ona okrugining Toshkent –Mirzacho'l okrugidan yana bir farqi shundaki, u yerda nisbiy namlik ko'p (avgust o'yida soat 13 da 32 – 39%) va yillik yog'in miqdorining 10 -16 % yozda yog'adi. Toshkent - Mirzacho'l okrugida yozda yillik yog'in miqdorining 6 -12 % tushadi.

Yillik yog'in miqdorining 35 % dekabr – fevral oylariga, qolgan qismi esa bahor va kuz oylariga to'g'ri keladi. Qish oylarida ba'zan qor yog'sada, lekin u jkda yupqa bo'lib. Uzoq saqlanib turmaydi, Okrugda bir yilda 30-48 kun qor erimay turishi mumkin.

Okrugda kuchli shamollar tez – tez takrorlanib turadi. Ayniqsa bahorda jsgan kuchli shamollar tuproq qatlamining ustki qismini uchrib, chang – to'zon vujudga keltiradi. Bu kuchli shamollar ichida “Qo'qon” va “Bekobod” deb ataladigan

shamollar harakterlidir. Bu shamollar okrugda oktyabr oyidan mart oyigacha hukmronlik qiladi. Shamol ayniqsa qishda vodiyning sovib ketishi natijasida, uning sharqida antisiklon, g'arbda – Mirzacho'lda siklon turganda kuchayadi. U Farg'ona okrugidan Mirzacho'l tomonga (Bekobod) qarab sekundiga 15 – 40 m tezlikda esadi.

Bahor va kuz oylarida esa Mirzacho'l tomondan Farg'ona okrugiga tomon esgan (Qo'qon) shamolining tezligi sekundiga 25 m ga yetadi. Farg'ona okrugida tog'-vodiy hamda fyon kabi shamollar ham mavjud. Qish va bahor faslida fyon tog'lardan pastga esadi. Tog'lardan pastga esayotgan havo zichlashib, isiydi, natijada havoning harorati 20-24⁰ gacha ko'tarilib, qorlar esa tez eriy boshlaydi.

Farg'ona okrugida yoz oylari esgan shamollar ba'zan garmsel xarakteriga ega bo'lib, qishloq xo'jalik ekinlariga zarar keltiradi. Shu sababli okrugda shamollarning kuchini va zararini kamaytirish maqsadida katta maydonlarda ixota daraxtzorlari barpo etilgan.

1.3. Ichki suvlari.

Farg'ona okrugida daryo va soylarning barchsi o'rab olgan tog' tizmalaridan boshlanadi. Bu daryolarning ko'pchiligi Farg'ona vodiysida butunlay sug'orishga sarf bo'lib, Sirdaryoga yetib kela olmaydi. Okrugdagi eng katta va sersuv daryolar Norin, Qordaryo va Sirdaryodir.

Norin daryosi Markaziy Tyanshan tog'laridan boshlanuvchi Kichik va Katta Norinning daryolarining qo'shilishidan vujudga keladi. Norin qor va muzlarning erishidan to'yinadi. Shu sababli Uchqo'rg'on shahri yonida bir yilda o'rtacha sekundiga 427 m^2 suv oqsa, shuning 44.9 % mart iyun oylariga to'g'ri keladi. Yillik oqimning 35,9 % iyul – sentyabrga, 19,2% oktyabr- fevral oylariga to'g'ri keladi. Norin daryosi Namangan viloyatining Baliqchi qishlog'ida Qoradaryo bilan qo'shilib, Sirdaryo nomini oladi.

Qoradaryo Farg'ona va Oloy tog'laridan boshlanuvchi Tor va Qorag'o'lja daryolarining qo'shilishidan vujudga keladi. Qoradaryo qor va muzlarning erishidan to'yinadi. Uning yillik o'rtacha suv sarfi Baliqchi qishlog'i yonida sekundiga 123 m^3 bo'lib, shuning 46,4 foizi mart – iyun oylariga, 14,4 foizi iyul - sentyabr oylariga va 39,2 foizi oktyabr – fevral oylariga to'g'ri keladi.

Sirdaryo Norin va Qoradaryoning qo'shilishidan vujudga kelib uni 300 km qismi Farg'ona okrugi hududidan oqib o'tadi. Uning yillik o'rtacha oqimi Qalqishloq yonida sekundiga 503 km^3 bo'lsa, Qizilqishloqda (okrugning eng g'arbiy qismi) sekundiga 570 m^3 . Yillik oqimi 100 foiz desak, shundan (Kalqishloq yonida) 45,3 foizi mart – iyun, 27,4 foizi iyul – sentyabr, 27,3 foizi oktyabr – fevral oylariga to'g'ri keladi.

Farg'ona okrugini o'rab olgan tog'lardan juda ko'p soy va daryolar oqib, sug'orishga sarflanishi tufayli Sirdaryoga yetib kelmaydi. Bu daryolar suv rejimiga ko'ra 3 turkumga bo'linadi:

a) Farg'ona tizmasining g'arbiy yonbag'ridan boshlanib, vaqtincha qorlardan to'yinadigan daryolar (Yassi, Ko'gart, Qorao'ngur, Moylisuv daryolari). Bu turli

daryolarning suvi may oyida ko'payadi, iyul – sentyabr oylarida esa suvi kamayib qoladi, yillik suv miqdorining 19 -21 foizi ana shu oylarga to'g'ri keladi.

b) Qurama va Chotqol tog'laridan boshlanadigan daryolar. Bu yerdan 30 ga yaqin daryo va soylar boalanadi, ulardan eng muhimlari – G'ovasoy, Kosonsoy,

Plchchaota, Sumsarsoy, Qorasuv, Chodoqsoy. Bu daryolar tog'larning baland qismlaridan boshlanganligidan suvlari may – iyun oyida ko'payadi.

s) Turkiston va Oly tog'laridan boshlanadigan daryolar. Bulardan eng kattalari – Xo'jabaqirg'on, Isfara, So'x, Shohimardonsoy, Isfayramsoy, Aravansoy, Oqbura, Qurshob. Bu daryolarning ko'pchiligi Oloy tizmasining qor - muzliklaridan to'yinganligidan suvi iyul – avgust oylarida to'lib oqadi, mart - aprelda esa sayozlanib qoladi. Iyul – sentyabr oylarida yillik suv miqdorining 40foizi, ba'zi daryolarda So'x, Isfara suvining hatto 60 foizi oqadi.

Tekshirishlar shuni ko'rsatadiki, okrugda juda katta yer osti suvi havzasi bo'lib, bu suv turli hil jinslar orasida qatlam – qatlam bo'lib joylashgan, Bu suv

qatlamlari okrugning relyefiga, suv saqlovchi jinslarning qalin – yupqaligiga qarab bir necha metr dan 100-150 m gacha, ba'zan 300-350 m gacha va xatto 450-500 metrgacha chuqurlikda joylashgan. 500- 600 m chuqurliklardan ham hozir yaxshisifatdi suv chiqarilmoqda.

Ayniqsa Markaziy Farg'ona yer osti suviga juda boy bo'lib, kuuli bosimga ega. Shu sababli. U parmalansa yer betiga o'zi otilib chiqishi mumkin. Shuning uchun ham bu yerda 400 ga dan ortiq artezian qudulari qazilgan.

Gidrogeologlarning ma'lumotiga ko'ra. Farg'ona okrugida yer osti suvlarining dinamik zapasi katta bo'lib, sekundiga 257 m^3 ni tashkil etadi. Lekin hozirgacha shundan faqat sekundiga $13,0 \text{ m}^3$ miqdordagisi foydalanilmoqda.

Farg'ona okrugining 1500-3000 m chuqurliklaridan issiq mineral suvlar: Chotoq, Chust, Go'rtepa, Qiziltepa kabi joylardan chiqadi. Bu yerdagi termal yer osti suvlarining harorati $40 - 75^{\circ} \text{C}$ ga yetadi. Minerallar miqdori juda ko'p (xilma – xildir) Tarkibida yod, brom, sulfid, radon va boshqa moddalar bor. Bu esa okrug yer osti suvlaridan faqat sug'orishda, shahar va ishchi posyolkalarni, qishloqlarni, komunal xo'jalikni suv bilan ta'minlashdagina emas, balki davolanishda ham foydalanish imkon beradi (Chortoq kurorti).

1.4. Tuproqlari, osimlik va hayvonot dunyosi.

Okrug O'zbekistondagi eng muhim obikor dehqonchilik rayoni bo'lib, tuproq qadim zamonlardan beri ishlab kelinganidan madaniy voqea tuprog'iga aylangan. Shu sababli, tuproqlar tabiiy holda ko'proq tuproqlar tabiiy tabiiy holda ko'proq okrugning chekka qismidagi o'zlashtirilmagan yerlarda va ayniqsa Markaziy Farg'onadagi Qoraqalpoq cho'lida qisman saqlanib qolgan. Qoraqalpoq cho'lida ko'chib yuruvchi qumlar va soz (gilli), sho'rxok tuproqlar hamda taqirlar uchraydi.

Okrugning Sirdaryo vodiysida esa sho'rtob, allyuvial – o'tloq va botqoq tuproqlar mavjud. Okrugning adir bilan tutashgan qismlarida och yoki tipik bo'z tuproq bo'lib, vohani halqa kabi o'rab olgan. Okrugning o'simlik qoplamasi ham tabiiy holatini juda kam saqlab qolgan. Sug'orilib dehqonchilik qilinadigan juda katta hududlarda tabiiy o'simlik juda kam bo'lib, faqat okrugning markaziy qismida va adirlarga yaqin rayonlarda ozmi – ko'pmi uchraydi. Farg'ona okrugining adirlarga tutashgan yerlarida rang, qo'ng'irbosh, shaytonkovush kabi o'simliklar o'sadi. Ko'p yillik o'simliklardan oqquvrak, oq shuvoq, mingbosh. Ba'zan qizil burgan kabilar ham mavjud. Okrugning markaziy qismidagi sho'rxok yerlarda pashmak, baliqko'z, seta, sho'ra ko'p bo'ladi. Bulardan tashqari, bu qismda yulg'un va ayrim efemerlar ham o'sadi. Qator – qator qum tepaliklari bo'lgan yerlarda esa juzg'un, quyonsuyak, qizilcha, tariqbosh selin o'sadi. Sirdaryo qayirlarida yantoq, yulg'un, gurunt suvi yer betiga yaqin bo'lgan joylarda hamda ariq bo'ylarida qamishzorlar ko'p. Dehqonchilik qilinadigan hududlarda yantoq, eshaksho'ra, kakra kabi o'simliklar o'sadi.

Okrugda eng ko'p uchraydigan hayvon turlaridan kalamush, qo'shoyoq, ko'rsichqon, bo'rsiq, bo'ri, tulki, jayra, ilon, kaltakesaklar, qushlardan esa chumchuq, chug'urchuq, so'fito'rg'ay; to'qay hayvonlaridan chiyabo'ri, g'oz, loyxo'rak, o'rdak va qirg'ovullar uchraydi.

Farg'ona okrugining tabiati go'zal, shifobaxsh va tabiiy resurslari xilma – xil bo'lganligidan uni Turkistonning “durdonasi” deb aytishadi. Farg'ona okrugining muhim tabiiy resurslaridan biri, uning qazilma boyliklaridir. Bu yerda qazilma

ko'p bo'lib, eng muhimlari neft tabiiy gaz, oltigugurt. Tog' mumi, volfram, molibden, rux, marganes, dala shpati, o'tga chidamli gil, har xil qurilishg materiallari, kaliy tuzi va shifobaxsh yer osti suvlaridir.

Okrugning ikkinchi muhim tabiiy resurslari uning iqlimi va hosildor

yerlaridir. Okrugdagi daryo va soylar ham uning muhim tabiiy resurslaridir. Bu tabiiy resurslardan unumli foydalanish maqsadida okrugda Shimoliy Farg'ona (uzunligi 133 km, sug'oriladigan maydoni 70 ming ga), Janubiy Farg'ona (uzunligi 93 km, sug'oriladigan maydoni 71 ming ga), Katta Farg'ona (uzunligi 249 km, sug'oradigan maydoni 270 ming ga), Katta Andijon (uzunligi 109 km, sug'oradigan maydoni 141 ming ga) kabi magistral kanallar hamda Farg'ona (Quvasoyda, suv sig'imi 216,5 mln.m³), Kosonsoy (Kosonsoyda, suv sig'imi 160 mln . km³) suv omborlari qurilgan.

Suv resurslaridan yanada samarali foydalanish maqsadida Qoradaryoning Kapirovot darasida Andijon suv ombori, Pochchaota soyida Zarkat suv ombori qurilgan. Vodiyda Chortoq, Chimyon, Janubiy Olamushuk, Polvontosh, shirmonbuloq, Qo'tirbuloq kabi shifobahsh va ma'danli suvlar bo'lib, undan foydalanish uchun sanatoriy va davolanish mussasalari qurilgan.

II.Bob. Farg'ona okrugining tabiiy geografik rayonlarga va landshaftlarga bo'linishi.

2.1. Markaziy Farg'ona tabiiy - geografik rayoni.

Farg'ona okrugi o'z navbatida Markaziy Farg'ona va Adirlar deb ikkita tabiiy – geografik rayonga bo'linadi.

1. Markaziy Farg'ona tabiiy –geografik rayoni o'z ichiga vodiyni akkumlyativ tekislik qismini olib, atrofini adirlar o'rab olgan. Rayon yer usti tuzilishi jihatdan tekislik bo'lib, unda Sirdaryoning yangi va eski uchta qayirlari joylashgan hamda allyuvial yotqiziqlardan (shag'al, qum, lyossimon, qumoq) tashkil topgan. Tekislikning markaziy qismida eol qumliklar, taqirlar va sho'rxoklar uchraydi.

Rayonda joylashgan Sirdaryoning uchinchi eski fayiri esa tog'Olardan boshlanuvchi daryo va soylar keltirgan yoyilmali prolyuvial tekisliklarga tutashib ketadi.

Iqlimiy sharoiti jihatdan atrofini o'rab olgan adir tabiiy –geografik rayonidan kam farq qilib, qishi uncha sovuq (yanvarning o'rtacha harorati - 2^0) emas, lekin yozi issiq (iyulning o'rtacha harorati $26 - 26,8^0$) va quruq bo'lib, okrugdagi eng kam yog'in tushadigan (yillik yog'in miqdori) 100-150 mm) hudud hisoblanadi.

Rayon hududida faqat Sirdaryoning yangi qayiri va markaziy qismidagi kichik qumliklar hamda sho'rxok joylarga o'zlashtirilmagan, xolos.

Markaziy Farg'ona tabiiy – geografik rayoni quyidagi landshaftlarga bo'linadi.

1. Rayonning markaziy qismida joylashgan oq saksavul va boshqa qumda o'sadigan psammofit o'simliklar mavjud bo'lgan delta tekisliklarida joylashgan eol qumlik landshafti.

2. Rayonning markaziy qismidagi bir yillik sho'ra o'suvchi pastqam joylardan iborat bo'lgan sho'rxokli delta tekisliklar landshafti.

3. Sirdaryoning qayirlarida joylashgan, qamish va to'qay o'simliklari o'suvchi o'tloq – allyuvial, o'tloq-botqoq tuproqli tekisliklar landshafti.
4. Rayoning asosiy qismini tashkil etgan madaniy landshaft.

2.2. Adirlar tabiiy –geografik rayoni.

Adirlar tabiiy –geografik rayoni o'z ichiga Markaziy Farg'ona tabiiy –geografik rayonining atrofini o'rab olgan adirlarni oladi.

Adirlar paleogen – neogen va antropogen davrlarning tog' jinslaridan tashkil topgan bo'lib, mutloq balandliklari 400-500 chaqir joylardan iborat bo'lib, ba'zi joylar lyoss bilan qoplangan. Adirlar past – baland bo'lib, eng ko'p joylarini soy hamda jarlar kesib o'tib, alohida – alohida qismlarga bo'linib ketgan. Adirlar qurg'oqchil xususiyatga ega bo'lib, ko'p joylar shag'al va chaqir toshli, o'simliklar juda siyrak o'sadigan bedlend joylarni eslatadi.

Vodiyning janubiy – qismidagi adirlarni (So'x daryosidan g'arbdan bo'lganini) Qoratog', G'uzan, Burgenney (So'x daryosidan sharqdagisini)

Chimyon, Qopchig'ay, Nayman, Polvontosh, Janubiy Olamushuk kai nomlar bilan tanishadi.

Markaziy Farg'ona tabiiy – geografik rayonining shimoliy qismidagi adirlar Digmay. Ispisor, Supatog', Oqbel, Oqchop, Chust, Pop, Namangan, Maylisoy kabi nomlar bilan ataladi.

Iqlimiy xususiyatlariga ko'ra vodiyning shimoliy va janubiy qismidagi adirlar bir – birdan farq qiladi. Janubdagi adirlarda yozgi harorat shimoldagi (Quyoshga qaragan adirlarga nisbatan) adirlardan biroz past, yog'in kamroq.

Adirlar tabiiy – geografik rayonida quyidagi landshaft turlari uchraydi.

1. Farg'ona vodiysining shimoli va janubida joylashgan, asosan shuvoq o'suvchi, kshp qismlari shag'aldan iborat bo'lgan chaqir toshli va skeletli tipik bo'z tuproqlar tarqalgan adirlar landshafti.

2. Farg'ona vodiysining shimoli, shimoli – sharqida joylashgan efemer va efemeroid o'simliklari o'suvchi, yengil mexanik tarkibga ega bo'lgan och bo'z tuproqli adirlar landshafti.

3. Farg'ona vodiysining shimoli – g'arbida joylashgan, siyrak holda shuvoq o'suvchi, chaqir toshli tipik bo'z tuproq tarqalgan adirlar landshafti.

4. Adirlar orasida joylashgan va xo'jalikda o'zlatirilgan madaniy landshaft.

XULOSA.

Farg'ona tabiiy – geografik okrugi O'zbekistonning eng sharqida Tyanshan va Oloy tog tizmalari orasidagi Fargona vodiysida joylashgan. Bu okrugning atrofi tog'lar bilan o'ralgan.

Farg'ona okrugida bahor qisqa bo'lib, ob – havo tez –tez o'zgarib turadi, goh isib, goh sovib ketadi. Harorat ba'zan aprel oylarida + 27, + 36⁰ S gacha ko'tarilib. Ba'zan -3 – 5 gardusgacha pasayib ketishi mumkin. Bahorda ob –havoning bunday tez –tez o'zgarib turishi erta gullaydigan o'simliklarga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Farg'ona okrugida daryo va soylarning barchsi o'rab olgan tog' tizmalaridan boshlanadi. Bu daryolarning ko'pchiligi Farg'ona vodiysida butunlay sug'orishga sarf bo'lib, Sirdaryoga yetib kela olmaydi. Okrugdagi eng katta va sersuv daryolar Norin, Qordaryo va Sirdaryodir.

Okrugning Sirdaryo vodiysida esa sho'rtob, allyuvial – o'tloq va botqoq tuproqlar mavjud. Okrugning adir bilan tutashgan qismlarida och yoki tipik bo'z tuproq bo'lib, vohani halqa kabi o'rab olgan.

Farg'ona okrugining adirlarga tutashgan yerlarida rang, qo'ng'irbosh, shaytonkovush kabi o'simliklar o'sadi. Ko'p yillik o'simliklardan oqquvrak, oq shuvoq, mingbosh. Ba'zan qizil burgan kabilar ham mavjud.

Okrugda eng ko'p uchraydigan hayvon turlaridan kalamush, qo'shoyoq, ko'rsichqon, bo'rsiq, bo'ri, tulki, jayra, ilon, kaltakesaklar, qushlardan esa chumchuq, chug'urchuq, so'fito'rg'ay; to'qay hayvonlaridan chiyabo'ri, g'oz, loyxo'rak, o'rdak va qirg'ovullar uchraydi.

Farg'ona okrugi o'z navbatida Markaziy Farg'ona va Adirlar deb ikkita tabiiy – geografik rayonga bo'linadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Alibekov L. O'rta Osiyo tabiiy geografiyasi. Samarqand 2006 yil.
2. L.A. Alibekov. S.A.Nishonov. Tabiatni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan rasional foydalanish. Toshkent "O'qituvchi"1983 y
3. Baratov P. O'zbekiston tabiiy geografiyasi. (Oliy o'quv yurtlari geografiya yo'nalishi talabalari uchun qo'llanma). Toshkent, O'qituvchi, 1996 yil
4. Baratov P., Mamatqulov M., Rafikov A. O'rta Osiyo tabiiy geografiyasi. (O'quv qo'llanma) Toshkent, O'qituvchi. 2002 yil.
5. Mo'minov. O. P.Baratov. M.Mamatqulov. R. Rahimbekov Ozbekiston tabiiy geografiyasi. 7- sinf maktab darsligi. Toshkent. "Oqituvchi" 2000 yil.
6. Nig'matov. N. Ekologiya nima? Toshkent 2006 yil.
7. O'zbekiston milliy entsiklopediyasi, 1-12 tomlar.
8. Qoriyev. M.V., A. V. Xisamov. P. Baratov. va boshq. O'zbekiston tabiiy geografiyasi. Toshkent. "Oqituvchi" 1965 yil.
9. G'ulomov P. O'rta Osiyo tabiiy geografiyasi. O'zMU, 2000 yil.
10. 7- sinf atlas. Toshkent. "Oqituvchi" 2011 yil.